



« O‘ZBEKISTON - XITOIY: TARIXIY-MADANIY, ILMIY VA IQTISODIY ALOQALAR RIVOJI »

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

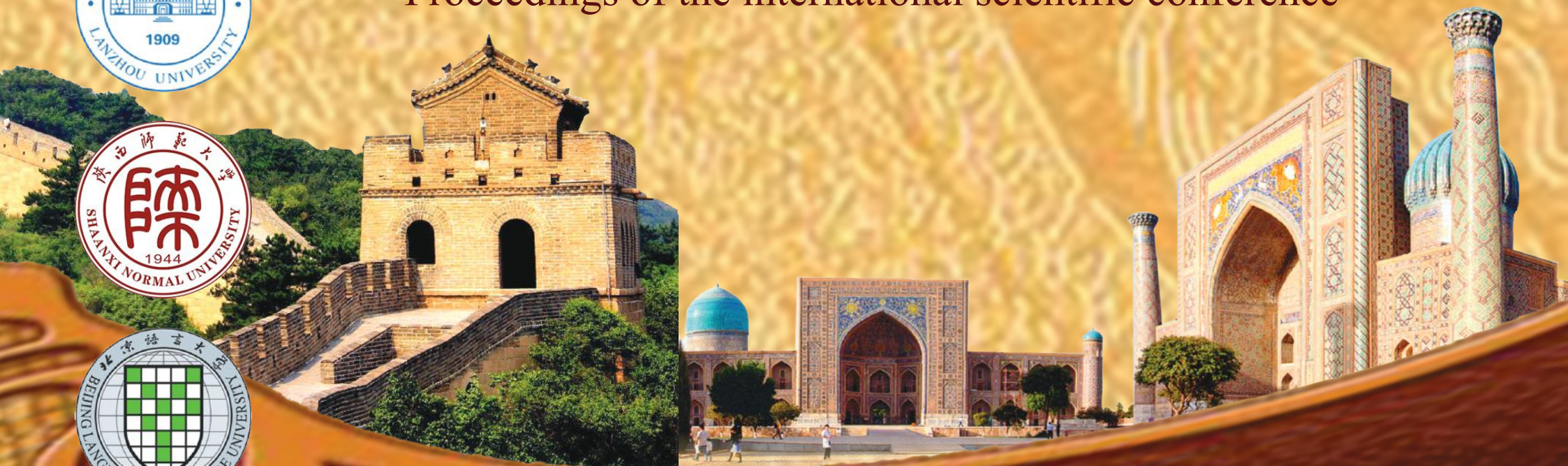
16-noyabr 2024-yil, Toshkent



«UZBEKISTAN-CHINA: DEVELOPMENT OF HISTORICAL, CULTURAL, SCIENTIFIC AND ECONOMIC RELATIONS»

November 16, 2024. Tashkent.

Proceedings of the international scientific conference



CHET TILIDAN XITOIY TILIGA O‘ZLASHGAN SO‘ZLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

G‘anieva Muhabbat

TDSHU

Xitoyshunoslik oliy maktabi

3-kurs talabasi

Tel: +998 97 455 03 63

Ilmiy rahbar: TDSHU o‘qituvchisi Z.Z.Artikova

Annotatsiya: Ushbu maqola mazmuni xitoy tilida o‘zlashma so‘zlarning vujudga kelish sabablari va ularning leksik-semantik xususiyatlari, fonetik o‘zlashish, xitoy tilida chet so‘zlarining o‘zlashishida ajralib turadigan o‘ziga xos xususiyatlarini yoritib berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: fonetik va leksik prinsplar, leksik-semantik xususiyatlari, neologizm, fonetik o‘zlashish.

Ma’lumki, xorijiy so‘zlarning xitoy tiliga kirib kelishining birinchi sezilarli jarayoni eramizning birinchi asrida mamlakatda buddizmning tarqalishi bilan boshlangan. Mo‘g‘ul va manchjurlar ta’siri xitoy leksikasida uncha katta bo‘lmagan iz qoldirgan, asosan mansabdor shaxslar nomini ifodalovchi bir nechta so‘zlar saqlanib qolgan. Masalan:

张均科 [zhāng jūn kē] *lashkarboshi, sarkarda*

Boshqa tillarga qaraganda ingliz tilidan o‘zlashishtirilgan so‘zlar ko‘proq. Ingliz tilidan xitoy tiliga ko‘pgina ilmiy va texnik atamalar, hamda ba’zi maishiy so‘zlar kirib kelgan. Masalan:

引擎 [yǐn jǐng] *dvigatel (ingl.engine)*, 吉普 [jípǔ] *jip (ingl.jeep)*

Ba’zi so‘zlarda fonetik va leksik prinsplar bir vaqtning o‘zida namoyon bo‘ladi. Masalan:

摩托车 [mótóu chē] *motosikl (ingl.moto-cycle)*

Ushbu so‘zning birinchi qismi (motor) fonetigi, oxirgi qismi (cycle) minish uchun mo‘ljallangan uskuna, natijada *motoarava, motor bilan harakatlanadigan uskuna* kabi so‘zlar hosil bo‘ladi.

冰淇淋 [bīngqílín] *muzqaymoq (ingl.ice-cream)*

Ushbu so‘zning birinchi qismi (*ice*) 冰[bīng] *muz* deb tarjima qilinadi, ikkinchi qismi (*cream*) 淇淋[qílín] fonetik qismi hisoblanadi.

Ko‘pgina boshqa tillarda bo‘lgani kabi, xitoy tilida ham o‘zlashmalar fonetik va semantik (kalaka)ga bo‘linadi. Xitoy tili sozlarida semantik

o'zlashmalarga qaraganda fonetik o'zlashmalar ancha kamdir.³⁸⁴ Bu fikr Xitoyda chop etilgan xorijiy so'zlar lug'atlari va neologizmlarning lug'atlari bilan tasdiqlangan.³⁸⁵

V.V.Ivanov bir vaqtning o'zida Xitoy tilida fonetik o'zlashmalarni moslashtirish uchun uch darajaga ajratadi: to'liq, to'liq bo'lmagan va qisman. To'liq rivojlanish (moslashtirish) bilan manba tilida va qabul qiluvchi tilda so'zlarning ovozi tasodifiydir.³⁸⁶

Misol uchun: 摩登 [módēng] – *zamonaviy* (ingliz tilidan *modern*) 呔 [tǎi] – *bo'yin bog'* (ingliz tilidan *tie*) 杜吗 [dùma] – *Duma* (*fikrlash*) (rus tilidan *Дума*) To'liq bo'lmagan rivojlanish (moslashtirish) bilan, xorijiy so'zning tovushi, o'zlashtirishda Xitoy tilida mumkin bo'lgan so'zning fonetik ko'rinishiga yaqin (bir yoki ikki tovush o'zgartirilishi yoki oxirgi undosh tovush tushib qolishi mumkin). Misol uchun: 白脱 [báituō] – *saryog'* (ingliz tilidan *butter*) 披亚诺 [pīyànuò] – *pianino* (ingliz tilidan *piano*). Qisman rivojlanish (moslashtirish) bilan, Xitoy tilidagi o'zlashma so'zlarining ohangi faqat manba so'zining ohangiga yaqinlashadi.

Masalan: 德谟克拉西 [démókèlāxī] – *demokratiya* (ingliz tilidan *democracy*, fransuz tilidan *démocratie*). 伽必丹 [jiābīdān] – *kapitan* (ingliz tilidan *captain*). Tabiiyki, fonetik o'zlashmalar Xitoy tilida turli yo'llar bilan o'rnatiladi, ularning ba'zilar tilda erkin ishlaydi, boshqalari esa aslida xitoycha so'zlar yoki semantik o'zlashmalar bilan almashtiriladi. 德谟克拉西 [démókèlāxī] so'zi bilan sodir bo'lib buning o'rniga hozirgi 民主 [mínzhǔ] (so'zma – so'z: *xalq hukumronligi* so'zi yapon tilidan o'zlashtirilgan). 摩登 [módēng] – *zamonaviy*, uning o'rniga 现代 [xiàndài] so'zi qo'llaniladi.³⁸⁷ Bu so'zning tovush tarkibining bo'g'in bo'linishining morfologik ahamiyat qonuni bilan o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi.

Misol uchun, 绷带 [bēngdài] – *bint* (ingliz tilidan *bandage*). So'zma so'z xitoy tilida 绷 [bēng] – *bo'lamoq* + 带 [dài] – *tasma*. 模特儿 [mótèr] – *san'atshunos* (fransuz tilidan *model*). Xitoy tilida 模 [mó] – *namuna* + 特 [tè] – *alohida* + 儿 [ér] – *suffiks*.

Fonetik o'zlashtirishning semantik-morfologik rivojlanishi boshqa yo'l bilan ham amalga oshirilishi mumkin: fonetik o'zlashmaga umumiy ma'noga

³⁸⁴ Ши Ювэй. Иностранные заимствования в китайском языке. Пекин: Шанъу иньшугуань, 2013. (史有为. 汉语外来词. 北京: 商务印书馆, 2013)

³⁸⁵ Словарь буквенных слов китайского языка. Шанхай: Шанхай цышу чубаньшэ, 2001. (汉语字母词词典. 上海: 上海辞书出版社, 2001)

³⁸⁶ Иванов В.В. Терминология и заимствования в современном китайском языке. М.: Наука, 1973. P.63

³⁸⁷ Иванов В.В. Терминология и заимствования в современном китайском языке. М.: Наука, 1973. P.68

ega bo'lgan morfema qo'shiladi. Ushbu morfema fonetik o'zlashish bilan ifodalangan kontseptsiyani qaysi sinfga tegishli ekanligini ko'rsatadi. Misol uchun: 托利党 [tuōlìdǎng] – *Tori partiyasi* (ingliz tilidan *Tory*), 伦巴舞 [lúnbāwǔ] – *rumba* (ingliz tilidan *rumba*), 沙丁鱼 [shādīngyú] – *sardina* (ingliz tilidan *sardine*). Yuqoridagi misollarda, umumiy kontseptsiyani (partiya, raqs, baliq) ko'rsatadigan morfemalar fonetik o'zlashmadan keyin joylashtiriladi, lekin ular fonetik o'zlashmadan oldin bo'lishi mumkin.

Misol uchun: 酒吧 [jiǔbā] – *bar* (ingliz tilidan – *bar*), 车胎 [chētāi] – *shina* (ingliz tilidan – *tire*).

Semantik jihatiga e'tibor beradigan bo'lsak, semantik o'zlashma olish yoki "kalka" usuli bu – ma'nolarni o'zlashtirib keyin uni ierogliflar orqali uzatish. Bunday so'zlar an'anaviy xitoy lug'atidan farq qilmaydi, ular xitoycha so'zlarni tuzish qoidalariga muvofiq tuzilgan va kundalik hayotda erkin, oson ishlatiladi, masalan: 飞机 [feijī] – *samalyot* (飞-uchmoq, 机-apparat) 马力 [mǎlì] – *ot kuchi* (马-ot, 马力-kuch) degan ma'nolanri bildiradi.

Bu misollar orqali bizga sezilarli darajada ko'rindiki, xitoy tiliga ohang va ma'no jihatidan o'xshash bo'lgan ko'p so'zlar, asosan, ingliz tilidan kirib kelgan. Nazariy adabiyotni analiz qilish natijasida quyidagilar vujudga keladi. O'zlashma – bu shakllanish jarayoning ajralmas tarkibi, tilning tarixiy o'zgarishi hamda lug'at boyligining boyish manbai. Fonetik o'zlashma – bu tovush shakli, formasi saqlanuvchi (ba'zan tilning fonetik xususiyatlari jihatidan o'zlashayotgan so'zda bir qancha tuzilish o'zgarishlar bo'ladi) o'zlashma lug'at birligi³⁸⁸ Semantik jihatida esa, so'zlarning ma'no jihatidan qo'shib, yangi so'z hosil qilish usuli. Fonetik usulda yana bir jihatini ta'kidlab o'tish lozim. Chel tilidan kirib kelgan so'zlar ohang tomonidan boshqa tilga ko'chish orqali sodir bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ши Ювэй. Иностранные заимствования в китайском языке. Пекин: Шаньху иньшугуань, 2013. (史有为. 汉语外来词. 北京: 商务印书馆, 2013)
2. Словарь буквенных слов китайского языка. Шанхай: Шанхай цышу чубаньшэ, 2001. (汉语字母词词典. 上海: 上海辞书出版社, 2001)
3. Иванов В.В. Терминология и заимствования в современном китайском языке. М.: Наука, 1973. Р.63
4. Драгунов А.А. Грамматическая система современного китайского разговорного языка. 1962. - 250с

³⁸⁸ Драгунов А.А. Грамматическая система современного китайского разговорного языка. 1962. - 250с

Hao Ting 新质生产力赋能中国与乌兹别克斯坦人文交流高质量发展: 现实挑战与实践进路.....	470
Imamova N. Xitoy ta'lim klasterlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari.....	479
Казакбаев Х. Хитой Халқ Республикасининг “Бир камар, бир йўл” лойиҳасида ги ижтимоий-иқтисодий лойиҳалар (Жанубий- Шарқий Осиё давлатлари мисолида)	485
Luo Xiaoping. the Momentum of China-Uzbekistan Joint Development Under "Belt and Road" Initiative	490
Peng Xinge. “一带一路”背景下培养国际化人才促进开放型服务经济发展...	496
Пулатов Ж. Роль технологий во внешней политике КНР.....	503
Сабитов Ш.А. Активизация экономической интеграции Центральной Азии при содействии КНР	511
Sadibekova Bibisara Xitoy Xalq Respublikasida mehnat migratsiyasining zamonaviy tendensiyalari	520
Sha sha. 丝路审美文化共同体视域下东干族诗歌的多维价值	531
Shayila (Shoira) 中国发展进程中的改革开放—对改革开放的看法	537
Шарапов А.А. Значение инициативы КНР «один пояс, один путь» для Центральной Азии.....	542
Xayriddinov Sh., Suvonov B., Jurayev O'. O'zbekiston-Xitoy savdo va iqtisodiy aloqalari tajriba va muammolar zamonaviy tendensiyalari.....	549
Zhang Shaojie, Ma Cuiling Research on the Impact of the Promotion of Chinese Language teaching on China's Economy in the World.....	551
Умаров Х. Великий Шелковый путь как фактор экономического и культурного сотрудничества.....	557
洪晓楠. 中国式现代化蕴含的独特世界观.....	563
任春光, 杨小明 溯源循根, 发掘丝路文明互鉴的历史价值	567
赵艳. 审美政治与中乌文化交流的新方向.....	570

Yosh xitoyshunoslar maktabi

Школа молодых китаеведов

School of young sinologists

Abduvaliyeva K. Ko'p ma'noli so'zlarni o'rganish va tarjima qilish yo'llari.....	579
Arifova U. Zamonaviy tilshunoslikda ekvivalentsiz leksik birliklarning o'rganilish hususiyatlari.....	582
Абдурахимов А. Концепция «сообщество единой судьбы человечества» в контексте философского дискурса	588

Абдурахманова З. Лингвистические особенности терминов, относящихся к сфере судебного права	595
Ахмадова К.Ш. Проблема определения понятия «профессионализм	601
Ашимбаева А. Современное состояние казахстанско-китайского энергетического сотрудничества в рамках «поояса и пути	606
Bay Yang. Xitoy tilida zoonim komponentli frazeologik birliklarning tarkibiy va grammatik xususiyatlari.....	614
Badalbaev D. Xitoy tilidagi “管他呢” turg‘un birikmasining qo‘llanilishi doir	622
Boboraimova M. 英汉礼貌用语对比研究.....	629
Berdiyev U.Sh. Konfutsiy ta’limotining ijtimoiy-madaniy asoslari va tarixiy taraqqiyoti	634
Chi Ling. 情境教学在国际中文词汇教学中的应用研究——以表演体会情境为例	643
Djalilova S. 丝路沿线“狗鸟”神话传说研究	651
Durdiyeva S.A. Vyetnam tilining ba’zi xususiyatlari	656
Ergasheva M.R. Xitoy tilida xiehuyular tavsifi va ularning struktur xususiyati. ...	659
Fayzullayeva M.Q. Xitoy ijtimoiy-siyosiy diskursida gastronomik metafora.....	663
Fu Meiling. 汉语学习者汉字学习情感研究述评.....	668
Ganieva M., Artikova Z. Chet tilidan xitoy tiliga o‘zlashgan so‘zlarning leksik-semantik xususiyatlari	674
Gao Yifan. 浅析塔·托尔斯泰娅《猎猛犸》中的人物与原型.....	677
Gapirova S. Xitoy tilida “牛 sigir” nomi bilan bog‘liq iboralarning lingvomadaniy tahlili.....	682
Han Meiran. 创新汉语教学法下的饮食文化词汇教学探索与实践.....	687
韩彦雄. 中亚国家独立以来中国中亚研究的脉络和前景探析——基于 CiteSpace 可视化分析.....	694
Islamova M.I. Xitoy xalq respublikasida oziq-ovqat xavfsizligi tendensiyalari.....	711
Karimova X.A. Xitoyda quyosh energetikasi sohasining rivojlanishi va uning istiqbollari	717
Каримова Н.Ш. Относительно классификации звукоподражаний в китайском языке	727
Kosimova M. An analytical description on China's simultaneous interpreting studies.....	731
Kuralova J.T. 浅谈汉乌语语法对比	738
Li Huiting. 浅谈面向乌兹别克斯坦汉语初级学生的汉语拼音教学——以乌兹别克斯坦国立世界语言大学为例	741